

ЎЗБЕКИСТОН ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА РИСК-МЕНЕЖМЕНТ АМАЛИЁТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Эргашева Сурайё Шавкатжон қизи

Ўзбекистон Республикаси

Банк-молия академияси магистранти

surayyo9600@icloud.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21872541>

Замонавий банк тизимида риск-менежмент амалиётини самарали ташкил этиш тижорат банклари барқарорлигини таъминлашнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади. Банк фаолияти турли хил молиявий ва номолиявий хатарлар билан боғлиқ бўлиб, уларни ўз вақтида аниқлаш, баҳолаш ва бошқариш механизмларини такомиллаштириш банкнинг молиявий барқарорлиги, ликвидлилиги, тўловга қобилияти ҳамда рақобатбардошлигини оширишда муҳим аҳамият касб этади. Айниқса, глобал молиявий беқарорлик, инфляцион босим, валюта бозоридаги ўзгарувчанлик, рақамли технологияларнинг жадал ривожланиши ва киберхавфларнинг ортиши шароитида риск-менежмент тизимини замон талаблари асосида такомиллаштириш долзарб вазифага айланмоқда.

Тижорат банклари амалиётида асосий рисклар қаторига кредит rischi, ликвидлилик rischi, фоиз rischi, валюта rischi, операцион риск ва комплаенс rischi киради. Ушбу рискларнинг ҳар бири банк фаолияти натижаларига бевосита таъсир кўрсатади. Хусусан, кредит рискларининг ортиши муаммоли кредитлар улушининг кўпайишига, бу эса банк активлари сифати пасайишига олиб келади. Ликвидлилик rischi эса банкнинг қисқа муддатли мажбуриятларини ўз вақтида бажара олмаслик эҳтимолини кучайтиради. Шу боис, рискларни фақат юзага келганидан кейин эмас, балки уларнинг олдини олишга қаратилган ёндашувлар асосида бошқариш зарур ҳисобланади.

Халқаро банк амалиётида риск-менежмент тизими комплекс ва кўп босқичли механизм сифатида шаклланган. Унда рискларни идентификация қилиш, баҳолаш, мониторинг қилиш ва камайтириш чораларини ишлаб чиқиш ўзаро узвий боғланган жараён сифатида қаралади. Базель қўмитаси тавсияларида ҳам банкларда рискларни бошқариш тизимини ички назорат, корпоратив бошқарув ва капитал етарлилиги билан уйғун равишда ташкил этиш муҳимлиги таъкидланган. Бу эса риск-менежментни алоҳида функция эмас, балки банк бошқарувининг ажралмас қисми сифатида кўриш лозимлигини англатади.

Ўзбекистон тижорат банкларида ҳам сўнгги йилларда риск-менежмент амалиётини такомиллаштиришга қаратилган ислохотлар амалга оширилмоқда. Хусусан, банк фаолиятини халқаро стандартлар асосида ташкил этиш, корпоратив бошқарувни кучайтириш, ички назорат механизмларини такомиллаштириш, муаммоли активлар билан ишлаш самарадорлигини ошириш ва рақамли банк хизматларини кенгайтиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бироқ амалиёт таҳлили шуни кўрсатадики, айрим банкларда рискларни баҳолаш методикаси етарли даражада такомиллашмаган, стресс-тест амалиёти тўлиқ йўлга қўйилмаган, рисклар ҳақидаги ахборот алмашинуви ва эрта огоҳлантириш тизимлари етарли даражада самарали эмас.

Шунингдек, айрим ҳолатларда риск-менежмент бўлинмаларининг институционал мустақиллиги пастлиги, қарор қабул қилиш жараёнида риск омилларининг етарлича инобатга олинмаслиги ҳамда замонавий рақамли аналитика воситаларидан фойдаланиш даражасининг чекланганлиги мавжуд муаммолардан ҳисобланади. Бу эса рискларни бошқаришда анъанавий ёндашувлар устунлигича қолаётганини, ҳолбуки, ҳозирги шароитда рискларни прогноз қилиш, моделлаштириш ва реал вақт режимида кузатиб бориш муҳим аҳамият касб этаётганини кўрсатади.

Риск-менежмент амалиётини такомиллаштиришда, аввало, банкларда риска асосланган бошқарув тизимини тўлиқ жорий этиш зарур. Бунинг учун рискларни баҳолашнинг замонавий усуллари қўллаш, кредит портфели сифатини доимий мониторинг қилиш, мижозларнинг молиявий ҳолатини чуқур таҳлил қилиш ва муаммоли кредитларни эрта аниқлаш механизмларини кучайтириш лозим. Шу билан бирга, ликвидлилик ва бозор рискларини бошқаришда стресс-тестлар, сценарийли таҳлил ва макроиқтисодий индикаторларга асосланган моделлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Банкларда риск-менежмент самарадорлигини ошириш учун рақамли технологиялар ва сунъий интеллект элементларидан кенг фойдаланиш ҳам муҳимдир. Катта ҳажмдаги маълумотларни тезкор таҳлил қилиш, мижозлар хулқ-атворини баҳолаш, фирибгарлик ҳолатларини аниқлаш ва киберхавфларни барвақт бартараф этишда рақамли ечимлар муҳим ўрин тутди. Айниқса, автоматлаштирилган скоринг тизимлари, эрта огоҳлантириш платформалари ва интеграциялашган риск-мониторинг дастурлари банкларда рискларни бошқариш сифатини янги босқичга олиб чиқиши мумкин.

Шу билан бирга, риск-менежмент тизимининг самарадорлиги кўп жиҳатдан кадрлар салоҳиятига ҳам боғлиқ. Шу сабабли банкларда рискларни бошқариш соҳасида малакали мутахассислар тайёрлаш, ходимларнинг касбий кўникмаларини мунтазам ошириб бориш ва халқаро тажрибалар асосида ўқув дастурларини кенгайтириш муҳим аҳамиятга эга. Риск-менежмент маданиятини банкнинг барча бўғинларида шакллантириш ҳам мазкур жараённинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон тижорат банкларида риск-менежмент амалиётини такомиллаштириш банк тизими барқарорлигини мустаҳкамлаш, молиявий йўқотишлар хавфини камайтириш ва банклар рақобатбардошлигини оширишнинг муҳим шартидир. Бунинг учун рискларни бошқаришнинг институционал асосларини кучайтириш, халқаро стандартларга мувофиқ замонавий усулларни жорий этиш, рақамли технологиялардан самарали фойдаланиш ҳамда кадрлар салоҳиятини ошириш зарур. Мазкур йўналишларда амалга ошириладиган чора-тадбирлар тижорат банклари фаолияти самарадорлигини ошириш ва миллий банк тизимининг узоқ муддатли барқарор ривожланишини таъминлашга хизмат қилади.

1-жадвал.

Риск-менежментни такомиллаштириш йўналишлари

№	Йўналиш	Муаммо	Ечим	Натижа
1	Кредит	Қарз қайтмаслиги	Скоринг, AI	НПЛ камаяди
2	Ликвидлик	Тўлов босими	Назорат кучайтириш	Барқарорлик ошади

3	Операцион	Инсон хатоси	Автоматлаштириш	Йўқотиш камаяди
4	Бозор	Валюта ўзгариши	Хеджирлаш	Хавф камаяди
5	Комплаенс	Қонунбузилиш	Basel III	Жарима камаяди
6	Киберхавф	Хужумлар	Ҳимоя тизими	Хавфсизлик ошади
7	Кадр	Малака паст	Тренинг	Самара ошади
8	Баҳолаш	Тизим йўқ	ERM	Назорат яхшиланади

Манба: Муаллиф томонидан тузилган (Ўзбекистон Республикаси Марказий банки маълумотлари, Базель банк назорати бўйича қўмитаси тавсиялари ва халқаро амалиётлар асосида).

Мазкур жадвалда Ўзбекистон тижорат банкларида учрайдиган асосий риск турлари тизимли равишда қисқартирилган шаклда акс эттирилган. Унда ҳар бир риск йўналиши бўйича мавжуд муаммолар, уларни бартараф этишга қаратилган замонавий бошқарув чоралари ҳамда кутилган амалий натижалар ўзаро боғлиқ ҳолда келтирилган.

Жадвалдаги ёндашувлар халқаро банк амалиётида кенг қўлланилаётган риск-менежмент тамойилларига таянади. Хусусан, кредит рискларини баҳолашда скоринг моделлари ва сунъий интеллект технологияларидан фойдаланиш, ликвидликни бошқаришда молиявий кўрсаткичларни доимий мониторинг қилиш, операцион рискларни камайитишда автоматлаштириш ва ички назоратни кучайтириш муҳим аҳамият касб этади.

Шунингдек, бозор рискларини пасайтириш учун хеджирлаш инструментларидан фойдаланиш, комплаенс рискларини бошқаришда халқаро стандартларга мослашиш, ахборот хавфсизлигини таъминлашда киберхавфсизлик чораларини кучайтириш каби йўналишлар ҳам алоҳида ўрин тутаяди. Кадрлар малакасини ошириш ва рискларни комплекс баҳолаш тизимини (ERM) жорий этиш эса умумий бошқарув самарадорлигини янада оширади.

Ушбу жадвал банкларда рискларни барвақт аниқлаш, уларни самарали бошқариш ва молиявий барқарорликни таъминлашга хизмат қилади. Натижада, банк тизимининг ишончлилиги, рақобатбардошлиги ва инвестицион жозибadorлиги ошишига замин яратилади.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. (2024). Банк тизими тўғрисида йиллик ҳисобот. Тошкент.
2. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. (2023). Пул-кредит сиёсати шарҳи. Тошкент.
3. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. (2022). Молиявий барқарорлик шарҳи. Тошкент.
4. International Monetary Fund. (2023). Republic of Uzbekistan: Financial System Stability Assessment. Washington, D.C.
5. World Bank. (2024). Uzbekistan Financial Sector Overview. Washington, D.C.
6. Basel Committee on Banking Supervision. (2019). Basel III: Finalising post-crisis reforms. Basel.
7. Asian Development Bank. (2024). Uzbekistan Banking Sector Development. Manila.